

Feminist Aktivizmin Sesinin Duyurulması Sürecinde Yeni Medya: Olanaklar ve Engellere Dair Uzman Görüşleri Üzerinden Bir Değerlendirme¹

Fatmanur Arslan

Arş. Gör.
Nişantaşı Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
fatmanur.arslan@nisantasi.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1989-2216

Derya Gül Ünlü

Doç. Dr.
İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi
derya.gul@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3936-7988

Abstract

New Media within the Process of Making the Voice of Feminist Activism Heard: An Examination through Expert Sen- timents on Opportunities and Barriers

Activist practices, which started with e-mail lists, websites and forums published to inform women, gained momentum and diversified with the emergence of social media platforms that enable each user to produce their own discourse. However, activist practices carried out through new media environments are also faced with differences/divisions in terms of access and usage skills, and threats originating from user and platform mechanism. In this respect, identifying the opportunities and barriers offered by the new media to feminist activism is very important for understanding

¹ Bu araştırma Doç. Dr. Derya Gül Ünlü danışmanlığında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kişilerarası İletişim Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı'nda tamamlanarak 12.05.2022 tarihinde kabul edilen yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Araştırmanın gerçekleştirilmesi için gereken Etik Kurul onayı T.C. İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı tarafından 02.06.2021 tarihinde verilmiştir. (Evraç Tarih ve Sayısı: 02.06.2021-224760). Evraç doğrulaması <https://www.turkiye.gov.tr/istanbul-universitesi-ebv adresi üzerinden BSDMPNDAU3 doğrulama kodu ile yapılabilir>.

how feminist activists can make their voices heard more loudly. Based on expert sentiments, this study aims to define the current situation of digital feminist activism in Turkey, to identify the opportunities and barriers offered by the new media for feminist activism, and to draw a roadmap on how the barriers can be reduced and opportunities can be increased. For this purpose, semi-structured face-to-face interviews were conducted with 26 participants who are experts in digital feminist activism. As a result of the research, it has been determined that although the digital environment has various obstacles due to its structural features and user-generated content, it enables participation in a wide range of feminist practices.

keywords: new media, feminist activism, digital feminist activism, fourth wave feminism.

Résumé

Une évaluation des nouveaux médias dans le processus d'amplification de la voix de l'activisme féministe : Opportunités et obstacles basés sur les opinions d'experts

Les pratiques activistes visant à informer les femmes, commençant par des listes de diffusion via e-mail, sites web et forums, ont gagné en élan et se sont diversifiées avec l'émergence des plateformes de médias sociaux qui permettent à chaque utilisateur de produire son propre discours. Cependant, dans les nouveaux environnements des médias celles-ci font face à des différences/divisions en termes d'accès et de compétences d'utilisation, ainsi qu'à des menaces découlant des utilisateurs et des mécanismes de plateformes. À cet égard, il est important de déterminer les opportunités et obstacles que les nouveaux médias présentent pour le féminisme activiste afin de comprendre comment les militantes féministes peuvent faire entendre leur voix plus fort. Cette étude, menée dans cet objectif, vise à définir l'état actuel de l'activisme féministe numérique en Turquie, à identifier les opportunités et obstacles offerts par les nouveaux médias pour le féminisme activiste, et à élaborer une feuille de route sur la façon de réduire les obstacles et d'accroître les opportunités. Pour atteindre cet objectif, des entretiens semi-structurés ont été menés avec 26 participants experts. Les résultats de la recherche ont révélé que l'environnement numérique, malgré ses divers obstacles dus à ses caractéristiques structurelles et à son contenu généré par les utilisateurs, permet également de participer à un large éventail de pratiques féministes.

mots-clés : nouveaux médias, activisme féministe, activisme féministe numérique, féminisme de la quatrième vague.

Öz

Kadınları bilgilendirmek amacıyla yayınlanan e-posta listeleri, web siteleri ve forumlarla başlayan aktivist pratikler, her kullanıcının kendi söylemini üretmesini mümkün kılan sosyal medya platformlarının ortaya çıkışıyla hız kazanmış ve çeşitlenmiştir. Ancak yeni medya ortamları üzerinden sürdürülen aktivist pratikler, erişim ve kullanım becerileri bakımından farkları/bölünmeler, kullanıcı ve platform mekanizması kaynaklı tehditlerle de karşı karşıyadır. Bu bakımdan, yeni medyanın feminist aktivizme sunduğu olanakları ve engelleri belirlemek, feminist aktivistlerin seslerini nasıl daha gür bir şekilde duyurabileceklerinin anlaşılması için oldukça önem taşımaktadır. Bu odak noktasından hareketle gerçekleştirilen çalışma, uzman görüşlerinden yola çıkılarak, Türkiye'deki dijital feminist aktivizmin mevcut durumunun tanımlanıp, yeni medyanın feminist aktivizm için sunduğu olanak ve engellerin tespit edilmesi ve engellerin nasıl azaltılabileceği, olanakların ise nasıl arttırılabileceğine dair bir yol haritasının çizilmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, dijital feminist aktivizm konusunda uzman olan 26 katılımcı ile yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, dijital ortamın yapısal özellikler ve kullanıcı kaynaklı içerik nedeniyle çeşitli engeller barındırmakla birlikte, geniş bir yelpazede feminist pratiklere katılımı olanaklı kıldığı tespit edilmiştir.

anahtar kelimeler: yeni medya, feminist aktivizm, dijital feminist aktivizm, dördüncü dalga feminizm.

Giriş

90'lı yıllarla birlikte, özellikle genç kadınların kendilerini ifade etmek ve daha fazla kadına ulaşmak için e-posta listeleri, bloglar, web siteleri ve forumlarda yer almaya başlamalarıyla, feminist aktivist hareketler yeni medya ortamlarına taşınmıştır. Bu dönemde bilgilenmek/bilgilendirmek ve aynı görüş etrafında bir araya gelebilmek gibi ihtiyaçlar çerçevesinde gerçekleşen aktivist pratikler, her kullanıcının kendi söylemini üretmesini mümkün kılan sosyal medya platformlarının ortaya çıkışıyla hız kazanmış ve çeşitlenmiştir. Yaygınlaşan ve artan yeni medya kullanımıyla birlikte çevrimiçi kültürün yaygınlaşması, feminist aktivizm pratiklerini de dönüşüme uğratmıştır. Günümüzde çok sayıda farklı yeni medya ortamı, feminist aktivistler için deneyimlerini aktarıp diğer bireyleri bilgilendirmekten ziyade değişimi ve dönüşümü sağlayabilmek adına örgütlü hareketlerini gerçekleştirdikleri bir araç olarak önem kazanmıştır. Yeni medya ortamlarında karşılaşılan bu yeni feminist pratikleri tanımlamak için ise hashtag feminizm, e-feminizm, ağ feminizmi ve çevrimiçi feminizm gibi çeşitli kavramlar ortaya atılmış; hatta öyle ki bu dönem dördüncü dalga feminizm olarak adlandırılmış ve feminist aktivizmde yeni bir dönemin başladığına işaret edilmiştir (Valenti, 2009). Çünkü yeni medya, coğrafi sınırları ortadan kaldırarak daha fazla bireyin aktivist pratiklerde yer almasına ve kişisel olarak feminist aktivizme katılmasına olanak sunup, feminist aktivizmi sürdürülebilir kılmıştır.

Aktivist pratiklerin yeni medya ortamlarına taşınması, feminist aktivistlerin geniş kitlelere ulaşarak kendilerini ifade edebilmesine, öznelerin konuşmacı olmasına, diğer bireylerle dayanışma kurmasına ve kamuoyu baskısı oluşturarak karşıt anlatıları yaymasına (Baer, 2016; Fotopolou, 2016; Jouët, 2018; Keller vd., 2016) olanak sunmuştur. Bu bakımdan günümüzde feminist aktivistlerin, sokağa ya da alanlara nazaran, yeni medya ortamlarında daha kolay örgütlenme ve ulusötesi kolektif eylemler gerçekleştirme (Crossley, 2015; Edward & Gerrard, 2019; Mendes vd., 2019) imkanına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ancak diğer yandan, yeni medyada aktivizme katılmak, olanaklar kadar internete erişim ve kullanım becerileri açısından yaşanan bölünmeler ya da çevrimiçi kadın düşmanlığı gibi engeller ve tehditler de barındırabilmektedir. Bunlar doğrudan yeni medya platformlarının yapısal özelliklerinden (Bouvier, 2022; Dumitrica & Felt, 2020; Şener, 2021) kaynaklanabildiği gibi kullanıcı kaynaklı da (Jackson, 2018; Linabary vd., 2020; Megarry, 2020) olabilmektedir. Bu bakımdan, yeni medyanın feminist aktivizm pratikleri için sunduğu olanakları ve engelleri belirlemek, feminist aktivistlerin seslerini nasıl daha gür bir şekilde duyurabileceklerinin anlaşılmasında oldukça önem taşımaktadır. Söz konusu odak noktasından hareketle gerçekleştirilen çalışma, uzman görüşlerinden yola çıkılarak, Türkiye'deki dijital feminist aktivizmin mevcut durumunun tanımlanıp, yeni medyanın feminist aktivizm için sunduğu olanak ve engellerin tespit edilmesi ve olanakların nasıl arttırılıp, engellerin ise nasıl azaltılabileceğine dair Türkiye'ye özgü bir yol haritasının çizilmesi amacını taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen çalışma, dijital feminist aktivizm konusunda uzman olan 26 katılımcı ile yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşme tekniğine dayanan bir alan araştırması niteliği taşımaktadır. Bu çerçevede aşağıda öncelikle

feminist aktivizmin dijitalleşme sürecine değinilecek, yeni medya ortamlarındaki feminist aktivizmin olanakları ve engellerine dair görüşlere yer verilecek; sonrasında ise araştırma bulguları aktarılacaktır.

Gelenekselden Dijitale Feminist Aktivizm

Feminist aktivist hareketin ortaya çıkışından günümüze hem gündem konularının hem de bu konularına ilişkin eylem biçimlerinin farklılaştığını söylemek mümkündür. Birinci dalga feminizmde kadınlar, eşitsiz konumlarının siyasal alanda elde edilecek haklarla düzeltilebileceğine inanmış ve bu dönemde öncelikle oy hakkı gibi siyasal talepler etrafında örgütlenmişlerdir. İkinci dalga feminizmde sadece oy hakkı gibi siyasal haklara odaklanmanın eşitsizliğin önüne geçmeyeceği anlaşılmış; ataerkil toplumsal düzene sıklıkla atıfta bulunup eleştirerek toplumsal cinsiyet, cinsiyetçilik, cinsel politika, kadın cinselliği, üreme hakları, tecavüz ve taciz gibi saklı konular gün yüzüne çıkarılmış ve hareket noktası “kişisel olan politiktir” özdeyişi ile özetlemiştir. Üçüncü dalga feminizm, bireysel farklılıkları dikkate alan bir hareket olarak feminizme yeni bir bakış açısı kazandırmış; “kişisel olan politiktir” özdeyişi “politik olan kişiseldir” şeklinde evrilererek farklılıkları dikkate almanın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Birinci dalga feminizmden başlayarak neredeyse 90’lı yılların sonlarına kadar kadınların yüz yüze veya basın bültenleri aracılığıyla yerel, bölgesel, ulusal konferanslarda veya sokak gibi çevrimdışı eylem alanlarında bir araya geldiklerini söylemek mümkündür. Bugün içerisinde yer aldığımız ve dördüncü dalga olarak adlandırılan dönem ise 21.yüzyılın teknolojileriyle anılan çevrimiçi feminist hareketi ifade etmek için kullanılmaktadır. Dolayısıyla, günümüzün feminist aktivist hareketi coğrafi sınırların ötesindeki eylemlere, oluşturulan feminist söylemlere, kampanyalara veya konferanslara katılmak için fiziksel olarak bir arada olma zorunluluğunun ortadan kalktığı dijital alanlar üzerinden de şekillenmektedir.

Feminist aktivist pratiklerin yeni medya ortamlarına taşınmaya başlaması, dijital feminist hareketlerin doğası üzerine düşünülmesini de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede dördüncü dalga feminizm tanımlamasının tam da dijital ortamdaki yükselen feminist aktivist sesi anlamlandırmak için kullanıldığını söylemek mümkündür. Konuyla ilgili olarak, Feministing bloğunun kurucusu Jessica Valenti ise “İkinci dalga feminist hareketinde her zaman genç kadınların ilgilenmediği duygusu vardı. Ama bu doğru değildi. Çünkü bize nasıl ulaşacaklarını bilmiyorlardı” diyerek çağdaş feminist hareketlerin artık çevrimiçi ortamda gerçekleştiğine işaret etmiştir (Cochrane, 2006). Benzer biçimde bir diğer blog yazarı Rebecca Traister de “İnsanlar her zaman feminist hareketin öldüğünü söylüyor, ama ben buna asla inanmadım. Bence feminizm modern, teknolojik bir biçim alıyor ve bundan sonra çevrimiçi ortamda daha yüksek sesli olacak” şeklindeki açıklamasıyla çevrimiçi alanların feminist hareketi daha görünür kılabacağına ilişkin yaklaşımını dile getirmiştir (Cochrane, 2006). Munro (2013, s. 23) ise, dördüncü dalga için internetin, özellikle de sosyal medyanın “çağrı kültürünü” kolaylaştırdığına vurgu yapmıştır. Dolayısıyla günümüzün feminist hareketin, tıpkı diğer aktivist hareketler gibi 2000’li

yılların başından itibaren özellikle de örgütlenme ve dayanışma gibi feminist pratikleri gerçekleştirmek amacıyla yeni medya ortamlarında kendine yer bulduğunu söylemek mümkündür.

Önceleri eylemlerin duyurularını yapmak için kullanılan yeni medya teknolojilerinden, bugün artık toplumun tüm diğer bireylerinde farkındalık yaratmak, dayanışma kurmak, karar vericilerin ve kamunun dikkatini çekmek gibi amaçlar için yararlanılmaktadır. Hatta öyle ki günümüzde kullanıcıların tweetleriyle hızla büyüyen hashtag kampanyalarından feminist bilginin kamusalına aracı olan bloglara, çevrimiçi eylemleri sokağa taşıyan protestolardan sokağın sesini çevrimiçi platformlara taşıyarak gerçekleştirilen tartışmalara kadar feminist pratiklerin neredeyse tümünde yeni medya teknolojilerinin izinin bulunduğu görülmektedir (Candemir, 2020). Söz konusu dijital feminist aktivist pratiklerin en güncel ve dikkat çekici örnekleri arasında ise tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gerçekleştirilen imza ve hashtag kampanyaları yer almaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de doğrudan dijital ortam üzerinden gerçekleştirilen çeşitli feminist aktivist eylemlerden bahsetmek mümkündür. Bunlar arasında toplu taşımalarda kadınların kişisel alanlarının korunması için başlatılan “Bacaklarını topla yerimi işgal etme” (#yerimişgaletme, #bacaklarınıtopla), üniversite öğrencisi Özge Can Aslan’ın öldürülmesi ardından başlatılan “#SendeAnlat” (#tellyourstory), kadın cinayetlerine ilişkin farkındalık yaratmayı ve meclisin dikkatini bu soruna çekmeyi amaçlayan “Kadın Katliamı Var” (#KadınKatliamıVar) ve yine çeşitli politik söylem ve kararlara tepki olarak gündeme gelen “Benim Bedenim, Benim Kararım, Kürtaj yasaklanamaz” (#benimbedenimbenimkararım), “Diren Kahkaha” (#DirenKahkaha) eylemleri ilgili örnekler arasındadır. Yine 2019 yılında “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi”nin (İstanbul Sözleşmesi) kaldırılmasının gündeme gelmesiyle başlatılan “#İstanbulSözleşmesiYaşatır” ve 2020 yılında Türk Ceza Kanunu’nun (TCK) 103. maddesi ile ilgili af girişimlerine karşılık başlatılan “#ÇocukİstismarınınAffıOlmaz” da gerçekleştirilen dijital feminist aktivist eylemlerdendir. Dolayısıyla, günümüzde dijital ortamın hem çevrimdışı hayatta yaşanan gelişmelere tepki göstermek hem de doğrudan çevrimiçi ortam üzerinden farkındalık oluşturarak kadınların sesini duyurmak amacıyla feminist aktivist eylemlere sahne olduğunu söylemek mümkündür.

Bununla birlikte, yeni medyanın feminist aktivizm için önemli bir araç haline gelmesi araştırmacıları yeni medya ve feminizm arasındaki ilişkiyi sorgulamaya yöneltmiştir. Konuyla ilgili olarak yapılan çalışmaları, makro ve mikro olmak üzere iki farklı düzeyde ele almak mümkündür. Makro düzeydeki çalışmalar, yeni med-

2 Kadınların maruz kaldıkları taciz ve tecavüz gibi cinsel saldırıları ifşa etmek için başlattıkları MeToo hareketi (Mendes vd, 2018), 2014 yılında kadınların erkek şiddetine karşı eleştirel söylemlerini geliştirdikleri ve bu bağlamda deneyimlerini paylaştıkları bir sosyal medya kampanyası olan #YesAllWomen eylemi (Plummer & Plummer, 2016), feminist yazar Laura Bates tarafından kurulan ve kadınların maruz kaldıkları cinsiyetçi tavrı paylaşılabilecekleri bir meca olarak bugün 25 ülkeden paylaşımlar içeren Everyday Sexism projesi (EverydaySexismProject, tarih yok), cinsiyetçi bir söylemin küresel bir eyleme dönüştüğü Slutwalk protestoları, dijital feminizmin kırılma noktaları olarak kabul edilmektedir.

yanın feminist aktivizmi dönüştürme sürecini ve yeni medya ortamlarında gerçekleşen feminist aktivizmin niteliklerini anlamaya yöneliktir (Baer, 2016; Edwards & Gerrard, 2019; Fotopoulou, 2016). Mikro düzeydeki çalışmalar ise feminist aktivistlerin yeni medya ortamlarındaki deneyimleri üzerinedir (Plummer & Plummer, 2016; Jackson, 2018; Jouët, 2018; Keller, 2016; Mendes vd., 2018). Türkiye'deki alanyazına bakıldığında ise feminist aktivizmde yeni medya ortamlarının kullanım motivasyonlarına ve gündem konularına odaklanıldığı görülmektedir. Örneğin; Aksu (2017), feminist derneklerin ve feminist dijital aktivistlerin sosyal medyayı nasıl kullandıklarını ve sosyal medya üzerinden nasıl örgütlendiklerini; Şen ve Kök (2017), dijital feminist kampanyaları inceleyerek söz konusu kampanyaların mücadele konularının neler olduğunu; Candemir (2020), küresel çapta yayılan dijital feminist eylemleri ve söz konusu eylemlerin Türkiye'deki yansımalarının üzerinden dijital pratiklerin feminist harekette yol açtığı tartışmaları incelemiştir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, feminist aktivizm ve yeni medya arasındaki ilişkinin, özellikle yeni medyanın feminist aktivizm pratikleri için sunduğu olanak ve engeller çerçevesinde değerlendirilmesinin bahsi geçen çalışmalarla ilişkilenebilmesi bakımından da önem taşıyacağı düşünülmektedir.

Dijital Feminist Aktivizm: Yeni Medya Ortamlarının Olanakları ve Engellerine Dair

Dijital ortam, günümüzde feminist aktivistler tarafından iktidara ve ana akım medyaya karşılık verme, diğer feministlerle bağlantı kurup karşılıklı ilişkiler geliştirme, feminist politikayla ilgili mesajları ve bilgileri hızlı ve anında yayma, yerel kadın örgütleriyle bağlantı kurma, bireysel veya kolektif deneyimleri kamuya açık bir şekilde paylaşma, çoğulculuğu sağlama ve tartışmaları hızla büyütme gibi amaçlarla kullanılmaktadır (Edwards & Gerrard, 2019). Bu çerçevede ele alındığında pek çok araştırmacının dijital ortamı feminist aktivist pratiklerin sesini yükselterek, kadınlar arasında farkındalık ve dayanışma kurulmasını olanaklı kılacak bir mecra olarak değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Örneğin; feminist aktivistlerin yeni medyayı çevrimiçi alanlarda aktif olmak, içerik üreterek bu içerikleri dolaşıma sokmak ve bu sayede diğer kullanıcılar ve kadın örgütleriyle bağlantı oluşturmak ya da kişisel bir bağ kurmak için kullandıklarını ifade eden Fotopolou (2016, s. 42) gerçekleştirilen bu ağ tabanlı feminizmi "dijital kız kardeşlik" olarak adlandırmaktadır. Crossley (2015, s. 254), yeni medyada birçok kadının bir araya gelerek feminist ideolojileri geniş kitlelere yaymaları ile geleneksel yöntemlere kıyasla örgütlenme ve dayanışma bakımından aktivist pratiklerin daha da ileri seviyeye taşındığını ileri sürmektedir.

Dijital ortamın kendine özgü yapısı yeni feminist pratiklerin ortaya çıkışını da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda Fotopoulou (2016) özellikle genç feministlerin eylemlerine yeni katılımcıları dâhil etmek için dijital medyayı kullanmalarıyla alışılmış feminist pratiklerin de dönüştüğünü; Jouët (2018, s. 133) ise resim, fotoğraf ve video gibi görsel anlatılar kullanma, mizah ve hiciv gibi alışılmadık eylemlere başvurma ve böylece kamusal alanda yankı uyandırabilecek kampan-

yaları organize etme, cinsiyetçilik üzerine tartışmalar gerçekleştirme, herhangi bir konuda kişisel deneyimleri anlatma şeklinde gerçekleşen bu yeni pratiklerin feminist kimliğin oluşmasına katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, yeni medyanın bir dayanışma ağı olarak kullanıldığı ve dolaşıma giren feminist söylemlerin genç kadınları harekete katılmaya teşvik ettiğini söylemek mümkündür. Söz konusu bağlantıların kurulması, birçok kadının, feminizm ve kadın haklarıyla ilgili içeriklere ulaşmasını sağlamakla birlikte genç kuşağı, feminist politika ile ilgili içeriklerin yalnızca tüketicisi olma konumundan çıkararak içeriği üreten ve onları topluluğun parçası yapan kimliklerinin yaratılmasına da aracı olması bakımından önem taşımaktadır.

Ayrıca yeni medya ortamlarının pek çok bölgeden, ırktan, ikili olmayan cinsiyetten kullanıcıların birbirlerini bulmasına olanak sunması da üçüncü dalganın önemle üzerinde durduğu kesişimsellik ve çoğulculuk kavramlarını akla getirmektedir. Bu durum hem bireysel farklılıklara yönelik bir içgörünün oluşturulması hem de ataerkil sistemin her kimliği farklı biçimlerde etkilemesine ilişkin farkındalık yaratılması noktasında oldukça önem kazanmaktadır. Bu bağlamda yeni medya ortamlarının çeşitli feministleri bir araya getirdiğini ve yeni bir tür "kesişime" olanak sağladığını aktaran Baer (2016), dijital platformların feminist pratiklerin genişlemesine, cinsiyet ve cinsiyetçilik hakkında yeni söylemlerin biçimlendirilmesine, feministlerin bağlantı kurmasına ve yaratıcı protestoların ortaya çıkmasına zemin hazırladığının altını çizmektedir. Ayrıca araştırmacı, yeni medyanın artan kullanımının alışlagelmiş iletişim tarzlarını, söylemlerini, dünya genelindeki aktivizm pratiklerini yeniden yapılandırarak hem çevrimiçi hem de çevrimdışı feminizmi etkileyip, değiştirerek yeniden yapılandığını ileri sürmektedir.

Dijital ortam, yeni bir mizojiniyle mücadele alanı da yaratmıştır. Bu bağlamda Keller ve arkadaşları (2016, s. 33-34), kadınların giderek artan mizojini ve cinsiyetçiliğe karşı yeni medyayı, feminist eleştiri ve aktivizm için kullandıklarını söylemektedir. Günümüzde kadınlar özellikle Twitter gibi sosyal medya platformlarından "tecavüz kültürü" ve cinsiyetçiliğe karşı paylaşım yapabilmekte, kendi hikayelerini diğer kullanıcılara anlatabilmekte ve dayanışma olanağı bularak seslerini yükseltebilmektedirler. Bu yönüyle yeni medya, kadınların yaşadığı bu deneyimlerin yaygınlığını gözler önüne sererken soruna karşı harekete geçip mücadele etmek için önemli bir alan haline almaktadır. Konuyla ilgili olarak Mendes ve arkadaşları (2018) kadınların maruz kaldıkları şiddet veya saldırıları sosyal medya üzerinden hep bir ağızdan anlatmalarının kadınlar arasında dayanışma kurmanın yanı sıra daha geniş bir etkiyle şiddetin bireysel değil yapısal bir sorun olduğunu anlamaya yönelik bilinç oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Dolayısıyla yeni medyanın, kadınların güçlenmesini sağlamakla birlikte erkek şiddetini görünür kılınmaya ve böylece patriyarkanın sistematik olduğuna yönelik bir farkındalık yaratmaya olanak sunduğunu da söylemek mümkündür.

Tüm bunların yanı sıra feminist aktivizme yönelik yeni medya platformları kaynaklı engel ve tehditlerle de karşılaşmaktadır. Bunları, genel olarak, inter-

nete erişim ve kullanım becerilerindeki eşitsizlik, dijital ortamda üretilen erkek egemen söylemin yeni formları ve söz konusu platformlarda feminist politikanın değersizleştirilerek ya da çarpıtılarak aktarılması şeklinde sıralamak mümkündür. Günümüzde her bir kullanıcı dijital ortama eş düzeyde erişememekte ya da kısıtlı beceriler nedeniyle yeterli fayda sağlayamamaktadır. Ayrıca erkeklere nazaran, kadınların daha yüksek düzeyde erişim problemi yaşadığı görülmektedir (We are Social, 2020). Bu durum, dijital feminist aktivist pratiklere katılımın önündeki temel engellerden biridir. Yine, yeni medya platformlarında kullanıcı kaynaklı içerik nedeniyle cinsiyetçi dilin yeniden üretilmesi, ataerkilliği ve yapısal şiddeti görünür kılması bakımından da sorunludur. Anti-feministler tarafından üretilen dezenformasyon ya da feminist harekete yönelik küçümseyici tutum, aktivistlerin saldırıya, eleştiriye maruz kalmalarına ya da ciddiye alınmalarına neden olmaktadır. Özellikle daha çok genç feminist kuşağın aktif dijital kullanıcılar olduğu düşünüldüğünde, bireylerin maruz kaldıkları bu saldırılar, hareketin dönüştürücü gücüne olan güveninin sarsılmasını ve katılımın azalmasını beraberinde getirmektedir (Jackson, 2018). Konuyla ilgili olarak, Megarry (2020), sosyal medyada anti-feministlerin ve kadın düşmanlarının varlığının aktivistlerin konuşma alanlarını yok ettiğinden bahsetmektedir. Araştırmacıya göre sosyal medya anti-feministlere, feminist tartışmaları ve eylemleri manipüle etme, aktivistleri taciz etme, nefret ve şiddetlerini yaygınlaştırarak pekiştirme fırsatı sunmaktadır. Feministler ise seslerini duyurmaya çalışmanın yanında bir de bu davranışlardan korunmak için önemli ölçüde enerji ve zaman harcamak zorunda kalmaktadır.

Tüm bunların yanı sıra, dijital alanın yapısal özelliklerinden kaynaklanan engeller de bulunmaktadır. Kullanıcının kişiselleştirilmiş içerikle sonsuz bir akış içerisinde karşılaşmanın neden olduğu tavşan delikleri (Gül-Ünlü & Kesgin, 2021) ve platformun algoritmik yapısından (Şener, 2021) kaynaklanan filtre balonları bireylerin bir konu hakkındaki farklı görüşlerle karşılaşabilmelerini imkansızlaştırmaktadır. Bu durum hem feminist politikayla ilgilenmeyen kullanıcıların gündemlerine erişebilmeyi hem de feminist politika hakkında dezenformasyon içeren bilgilerle kuşatılmış kullanıcılara ulaşabilmeyi zorlaştırmaktadır.

Amaç ve Yöntem

Çalışma, Türkiye'deki dijital feminist aktivizmin mevcut durumunun tanımlanarak yeni medyanın feminist aktivizm için sunduğu olanak ve engellerin belirlenmesi; söz konusu engellerin nasıl azaltılabileceği ve olanakların nasıl geliştirilebileceğinin tespit edilmesi ve böylelikle yeni medyanın feminist aktivizme katılım sürecinde nasıl daha etkin kullanılabilmesine dair bir yol haritasının çizilebilmesi amacıyla taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda yanıt aranan araştırma soruları ise aşağıdaki gibidir:

AS1: Uzmanlar, Türkiye'deki dijital feminizmin gündemini ve mevcut durumunu nasıl tanımlamaktadır?

AS2: Yeni medyanın feminist aktivizmin sesinin duyurulması sürecinde sunduğu olanaklar nelerdir?

AS3: Feminist aktivizmin sesinin duyurulması sürecinde yeni medyada karşılaşılan engeller nelerdir?

AS4: Yeni medyada feminist aktivizmin sesinin duyurulabilmesi için nasıl stratejiler belirlenmelidir?

Söz konusu araştırma sorularının cevaplanabilmesi için yüz yüze/çevrimiçi ortam üzerinden yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniğine dayanan betimsel nitelikli bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın teorik perspektifi ile ilişkili olarak yarı yapılandırılmış görüşme soruları ve formu oluşturulmuştur. Ayrıca çalışmanın ana hatları oluşturulduktan ve saha araştırmasına geçilmeden önceki aşamada etik kurul izni alınmıştır.

Söz konusu alan araştırmasında yer alacak katılımcıların belirlenmesinde, amaca yönelik örneklemeden yararlanılmış ve Türkiye'deki dijital feminizmi daha iyi anlayabilmek, yansıtabilmek ve çok sayıda farklı görüşe ulaşabilmek için katılımcılar arasında mümkün olduğunca çeşitlilik gözetilmiştir. Araştırmada hem sahada yer alan hem de akademi ve medyada feminist aktivizm yapan/çalışan katılımcılara ulaşılmış; böylelikle Türkiye'deki dijital feminist aktivizmin mevcut durumunun uzmanlar gözünden tanımlanması ve yeni medya ortamlarının feminist aktivizme sunduğu olanak ve engellerin yine uzman katılımcıların deneyimlerinden yola çıkılarak tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede araştırma kapsamında görüşlerine başvurulmuş uzman katılımcı profillerini 4 biçimde kategorize etmek olanaklıdır: (1) resmi olmayan ve sosyal medya üzerinden aktivizmini sürdüren kişiler/gruplar, (2) hem çevrimiçi hem de çevrimdışı olarak eylemlerine devam eden daha büyük platformlar/dernekler/ağlar/oluşumlar, (3) medya çalışanları ve (4) akademisyenler. Ayrıca bazı katılımcıların birden fazla kategoride faaliyet gösterdiğini de eklemek mümkündür. Örneğin, bazı akademisyenler ya da gazeteciler sivil toplum örgütlerinde de aktif olarak yer almaktadır. Görüşmeye katılan uzmanların demografik verileri ve yer aldıkları örgütler/oluşumlar/dernekler Tablo1'de aktarılmaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların demografik verileri

İsim	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Meslek/Üyesi, temsilcisi, gönüllüsü olunan feminist örgüt, oluşum ya da dernek
A.D	Kadın	62	Lise	Gazeteci
A.K	Kadın	32	Yüksek Lisans	Avukat/ Sebuka
B.Z	Kadın	30	Yüksek Lisans	Akademisyen/ Kadın, Eşitlik, Adalet Platformu
Ç.A	Kadın	29	Üniversite	Kadın Savunma Ağı
Ç.Ç	Kadın	57	Üniversite	Kadın Savunma Ağı
D.M.C	Kadın	38	Yüksek Lisans	Feminist Bellek
D.U	Kadın	27	Lise	Mor Dayanışma
D.İ	Kadın	22	Lise	Öğrenci/ Kampüs Cadıları
E.K1	Kadın	54	Üniversite	EŞİK, EŞİTİZ
E. E	Kadın	34	Üniversite	Mor Çatı
E.K2	Kadın	28	Yüksek Lisans	Akademisyen
E.K3	Kadın	26	Üniversite	Akademisyen/ KadınPod
E.B	Kadın	23	Üniversite	Feminist Gündem
E.K4	Kadın	40	Üniversite	Gazeteci
F.A	Kadın	19	Lise	Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu/Kadın Meclisleri
F.S	Kadın	53	Doktora	Akademisyen
G.M	Kadın	21	Lise	Öğrenci/KA.DER
G.Ş	Kadın	47	Doktora	Akademisyen
H.S	Kadın	30	Yüksek Lisans	MentalKlitoris
İ.A	Erkek	22	Lise	Öğrenci/ Feminizm Platformu
İ.G	Kadın	24	Üniversite	Çatlak Zemin
K.A	Kadın	47	Yüksek Lisans	Şenlik Blog
M.A	Kadın	43	Üniversite	Gazeteci
S.T	Kadın	45	Doktora	Akademisyen
Ş.H	Kadın	30	Üniversite	Feminist Gündem
T.C	Kadın	34	Üniversite	Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği

Araştırmada yer alması hedeflenen katılımcılar öncelikle masa başı araştırmasıyla tespit edilmiş; bu kişilerle e-posta ya da sosyal medya üzerinden irtibata geçilip çalışma hakkında bilgilendirme yapılarak araştırmaya katılımları teklif edilmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılarla yer ve tarih belirlenerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca tüm görüşmelere başlanmadan önce 3 katılımcıyla pilot görüşmeler yapılmış; görüşme protokolü ve sorular kontrol

edilmiştir. Bu aşamada herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır. Görüşmeler, ağırlıklı İstanbul olmak üzere Türkiye'nin farklı illerinden ve yurt dışından (2 katılımcı) katılan katılımcılar ile yüz yüze ya da COVID-19 pandemisi nedeniyle çevrimiçi ortamda birebir yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 45 dakika ile 90 dakika arasında sürmüştür; tüm veri toplama süreci dört aya (Haziran-Eylül 2021) yayılan bir zaman aralığında gerçekleşmiştir.

Görüşme esnasında ses kaydı alınan tüm cevaplar, daha sonrasında bilgisayar ortamında deşifre edilmiştir. Görüşmeler ve deşifreler bittikten sonra araştırma bulgularını yorumlama ve analiz etme aşamasına geçilmiştir. Görüşme verilerinin analizinde araştırma geçerliliği ve güvenilirliğinin sağlanabilmesi amacıyla belirli adımların izlenmesine dikkat edilmiştir. Öncelikle iç güvenilirliğin görüşme verileri kaydedilmiş, ortak görüşme protokolü korunmuş, veriler belirlenen kod ve kategorilere uygun olarak analiz edilmiştir. Dış güvenilirlik için araştırma işlemi detaylıca aktarılmış, bulgular literatürle ilişkilendirilmiş ve farklı katılımcı ifadeleri göz ardı edilmeden aktarılmıştır. İç geçerliliğin sağlanmasında veri toplanması ve analizi sürecinde çalışmanın literatürü ve alandaki ilgili araştırma bulgularından yararlanılmıştır. Yine dış geçerlilik için katılımcı ifadelerinden doğrudan alıntılara yer verilmiş, yine örneklem seçim kriterleri ve katılımcı seçimine ilişkin detaylar sunularak bulguların aktarılabilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de Dijital Feminist Aktivizmin Gündemi ve Mevcut Durumu

Araştırma soruları doğrultusunda katılımcılara öncelikle, Türkiye'de dijital feminist aktivizmin gündeminin ne olduğu ve mevcut durumunun nasıl tanımlanabileceğine ilişkin çeşitli sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun Türkiye'deki dijital feminist aktivizmin gündeminde kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetlerinin yer aldığı konusunda hemfikir olduklarını söylemek mümkündür. Örneğin; İ.A. "Gündemimiz tabii ki kadın cinayetleri. Türkiye'de her gün birden fazla vaka ile karşılaştığımız için" şeklindeki ifadesiyle artan vaka sayılarına ve konunun çözümsüzlüğüne dikkat çekmekte; E.B. ise

Gündemimiz aslında koca bir kadın mezarlığına dönüşen ülke ve biz bunu insanlara nasıl fark ettiririz meselesi. O açıdan gündemimiz hep biz bu kadın cinayetlerini unutmuyoruz. Bu kadın cinayetlerinin üzerinden 10-20 yıl geçse de biz bunun hesabını soracağız

diyerek kadın cinayetlerinin dijital feminist aktivist hareketin gündeminde yer almasının nedenine dikkat çekmektedir. Diğer yandan bazı katılımcılar tarafından kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetlerinin durdurulamaması konusunun önemi dolayısıyla diğer konuların (trans görünürlüğü, kürtaj hakkı, cinsellik vb.) gündemde yer bulamadığının belirtildiği de görülmektedir.

Katılımcıların çoğunluğunun yeni medya ortamlarındaki feminist aktivizmin her geçen gün çeşitlendiği, farklı motivasyon ve etki alanlarına sahip bir hal aldığı noktasında hemfikir olduğundan da söz etmek gerekmektedir. Konuyla ilgili

olarak, K.A. dijital ortamda faaliyet gösteren feminist aktivistlerin çalışmalarına bakışı şöyle aktarmaktadır:

Biz aktivistleri karıncalar gibi düşünüyorum. Bütün bu kadın meselesine bulaşmış, STK olsun yayın olsun örgüt olsun ne bileyim hukuk olsun, düşünsene yani birçok platform var bu işin ucundan tutabileceğin. Onların hepsi birer böyle azimli, çalışkan karınca şeklinde o duvardaki gediği açmaya çalışıyorlar. Gedik ne kadar büyük olursa o kadar yol alacağız. Yol uzun, iş zahmetli ve ama çok umut verici.

Benzer biçimde G.Ş. ise şunları eklemektedir:

Hem kalabalıklaştık hem de çeşitlendik. Farklı kesimlerden farklı kadınlar farklı problemlerini dile getirmeye başladı ki bunda sosyal medyanın da etkisi olduğunu düşünüyorum. Farklı farklı, çeşitli çeşitli feminist gruplar ortaya çıkmaya başladı ki bence sosyal medya da bunun en hızlı, en rahat ve en ucuza yapılabilmesini sağlaması açısından desteklediğini düşünüyorum.

Buradan yola çıkıldığında, yeni medyanın, feminist mücadelede çeşitliliğe olanak sunduğunu söylemek mümkündür.

Katılımcılar, Türkiye’de dijital feminist aktivizmin çoğulcu bir feminist hareketin oluşmasına altyapı sunduğunu söylemekle birlikte son yıllarda feminist mücadelenin bir tepki siyasetine dönüştüğünü belirtmişlerdir. Yani katılımcılara göre, Türkiye’de dijital feminist pratikler genel olarak, alınan kararlara, yapılan değişikliklere, ana akım haberlere ve iktidarın söylemlerine hızla tepki verme etrafında gerçekleşmektedir. Konuyla ilgili olarak T.C. sürekli reaktif politika yapmak durumunda kalındığından bahsederek şöyle aktarmaktadır:

Aslında sürekli bir reaktif politika yapmak durumunda kalıyoruz. Bir şeyler oluyor ve biz onlara tepki vermek üzerinden bir tepki siyaseti yürütüyoruz. Çünkü olan da gitmesin diye uğraşyoruz.

İ.G. ise feminist sözün tepki üzerine kurulmak zorunda kaldığını şu şekilde anlatmaktadır:

Sürekli bir savunmadasın. Yani baskı altındayken siyaset gündemini de belirlemeye çalışıyoruz. Aslında reaktif bir tepki gösteriyorsun. Bir yasa çekiliyor, torba yasada cinsel istismar yaşı indiriliyor. Hemen bunların kampanyası yapılıyor. Feminist söz yaygınlaşıyor evet ama feminist sözü, saldırıların geldiği yerden kurmaya çalışıyorsun. Mesela kürtaj hakkını da konuşmamız gerekiyor. Sığınakları da konuşmamız gerekiyor. Bu çok sıkıştırıcı bir şey. Ben kürtaj hakkını da konuşalım isterim. Cinsellik hakkında, bedenlerimiz hakkında konuşalım falan... Ama sürekli bir yasa, sözleşmeler, cinayet, ölüm gibi şeyler konuşuyorsun. Başka bir baskıdasın ve ona yönelik söz üretiyorsun. Bence biraz kısıtlayıcı bir şey bu.

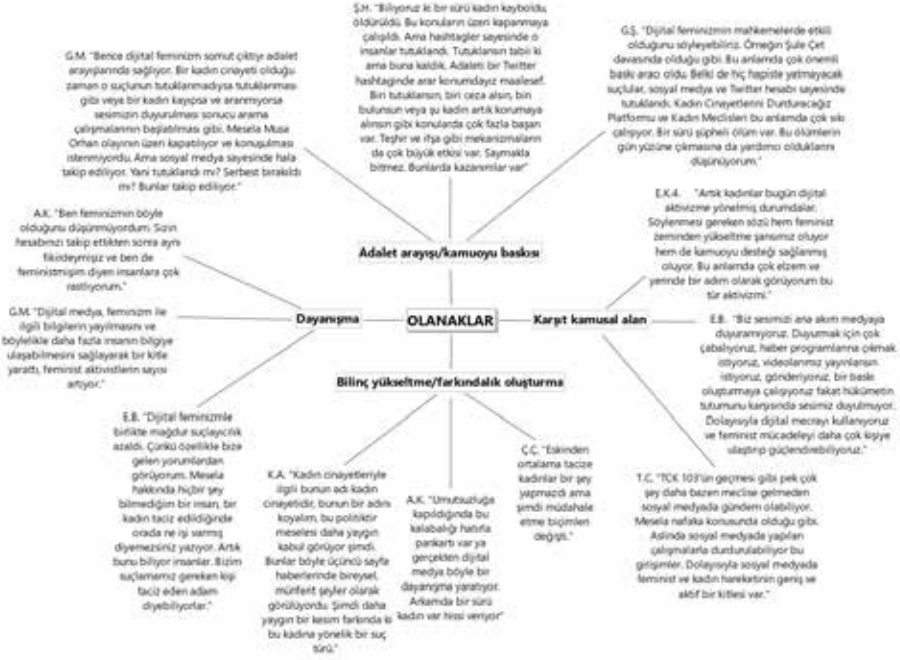
Dolayısıyla, katılımcı ifadelerinden hareketle, yeni medyadaki aktivist pratiklerin reaktif ve daha savunmacı kampanyalarla devam ettirildiğini söylemek olanaklıdır. Ancak bu durum feminist aktivistlerin sözlerini söylemekten kaçındıkları anlamına gelmemektedir. Aksi bir şekilde, yeni medyanın feminist aktivistlere anında cevap verebilme olanağı üzerinde duran katılımcılar, herhangi bir karara ya da söyleme hemen tepki gösterebildiklerini ve böylece bazı değişikliklerin yapılmasını, bazılarının ise önüne geçilmesini sağladıklarını eklemektedir.

Yeni Medyanın Feminist Aktivizme Sunduğu Olanaklar

Katılımcıların yeni medyanın feminist aktivizme sunduğu olanaklar çerçevesinde (1) karşıt kamusal alan (20 katılımcı), (2) bilinç yükseltme/farkındalık oluşturma (22 katılımcı), (3) dayanışma (18 katılımcı), (4) adalet arayışı/ kamuoyu baskısı (23 katılımcı) olmak üzere dört ana kategori üzerinde durdukları görülmektedir. Bu ana kategorilerden en öne çıkan olanak ise yeni medya ortamlarının feminist aktivistlere D.M.C.'nin ifadesiyle "feminist politika yapacak alanlar yaratması" olmuştur. Yeni medya, karşı kamulara (feministlere) hem söylem alanı (Dalaman, 2020, s. 182) hem de kamusal dayanışma olanağı sunmaktadır. Bu kapsamda katılımcıların sosyal medyayı, ana akım medyanın ulaşılmazlığını ve müdahale edilmezliğini nispeten kırabilen bir alan olarak gördüklerini; sözlerini söyleyebilecekleri, eylemlerini gerçekleştirebilecekleri ve karşıt anlatıları yayabilecekleri bir kamusal alan olarak değerlendirdiklerini söylemek mümkündür.

Yeni medyanın feminist aktivizme sunduğu olanaklara ilişkin olarak öne çıkan bir diğer kategori bilinç yükseltme/farkındalık oluşturmadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu yeni medyanın feminist dayanışmaya olanak sunduğunu ve dijital ortamdaki bir aradalığın kadınlar arasındaki bağı kuvvetlendirip onları cesaretlendirdiğini düşünmektedir. Katılımcılar, yeni medyanın taciz, erkek şiddeti, cinsiyete dayalı ayrımcılık, sistematik kadın cinayetleri gibi konulara yönelik farkındalıkların oluşmasına da olanak sunduğundan bahsetmektedirler. Bununla birlikte, katılımcıların yeni medya ortamlarının kadınlar arasında daha güçlü bir dayanışmanın kurulmasına olanak sağladığı konusunda hemfikir oldukları da görülmektedir. Bu kapsamda, D.U. yeni medyanın kadınlara kendilerini ifade etme olanağı sunmasının diğer kadınları da harekete geçirdiğini, deneyimlerini anlatan kadınların yalnız hissetmediklerini ve dayanışma kurarak görünür olduklarını belirtmektedir. E.B.'ye göre sosyal medyada feminist bilginin geniş kitlelere ulaşması ve kadınlar arasındaki dayanışma hali, toplumda var olan mağdur suçlayıcılığın azalmasını sağlamaktadır. Ayrıca katılımcıların çoğunluğu, dijital ortamdaki bir aradalığın ve dayanışmanın hem feminizme olan ilgiyi arttırdığı hem de her geçen gün daha fazla kadının kendini feminist olarak tanımlamaya başladığını da eklemektedir.

Tablo 2: Yeni medyanın feminist aktivizme sunduğu olanaklara dair örnek katılımcı ifadeleri

Dijital feminist aktivizme ilişkin katılımcıların üzerinde önemli durdukları bir diğer nokta da adalet arayışı olmuştur. Günümüzde dünyada olduğu gibi Türkiye'de de feminist gruplar, kadın cinayetlerini ve kadına yönelik her türlü şiddeti, mahkemelerde faillere verilen "iyi hal indirimlerini", ana akım medyanın ilgili içeriklere yeterince yer vermeyişini eleştirmekte ve seslerini dijital ortam üzerinden duyurmaya çalışmaktadırlar. İlgili olarak, katılımcı ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'de dijital feminizmin adaleti sağlama ve faillerin hak ettikleri cezalara çarptırılması adına kamuoyu oluşturmada önemli bir işlev üstlendiğini söylemek mümkündür. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, Türkiye'de kadın hakları savunucularının ve feminist aktivistlerin her türlü sömürüye, baskıya, saldırıya, şiddete karşı çözüm arama süreçlerinde sosyal medyaya yöneldiklerinden bahsedildiği görülmektedir. Böylelikle kadınlar çeşitli sosyal medya platformları üzerinden kamuoyu oluşturma ve toplumsal yargıyı kendi lehlerine çevirebilme olanağı elde etmektedir. Bu bakımdan katılımcıların özellikle sosyal medyayı kadınların hak mücadelesi ve adalet arayışlarında önemli bir baskı mekanizması olarak değerlendirdiklerini söylemek mümkündür.

Feminist Aktivizmin Yeni Medyada Karşılaştığı Engeller

Katılımcıların yeni medya ortamlarında feminist aktivizmin karşılaştığı engellere dair (1) algoritmalar ve topluluk kuralları (10 katılımcı), (2) troller ve anti-feministler (18 katılımcı), (3) dijital bölünme/uçurum (14 katılımcı) olmak üzere üç ana unsur üzerinde durdukları görülmektedir. Bilindiği üzere, bireylerin kendi görüşlerini destekleyen görüşlere, haberlere, içeriklere, mesajlara, kişilere, sayfalara, reklamlara maruz kalmasına sebep olan algoritmalar, bireyleri farklı görüşlerden mahrum bırakarak toplumsal farklılıklara ilişkin farkındalıklarının oluşmasına engel olmaktadır. Bu durum, “yankı odalarına”, “sınırlı yayıncılığa”, internette yer alan toplulukların kutuplaşmasına ve toplumda zaten var olan eşitsizlikler ile ayrımcılıkların daha da derinleşmesine yol açmaktadır (Şener, 2021, s. 83-84; 81). Konu hakkında çalışmada yer alan katılımcılar da “sansasyonel olmayan” (İ.G) konular dışındaki bazı konularda kendileriyle aynı görüşleri paylaşanlarla konuştuklarına yönelik bir değerlendirme ortaya koymaktadır. Ayrıca algoritmalar ve filtre balonları yüzünden bireysel motivasyonu olmayan ve feminizmle ilgilenmeyen kullanıcıların ilgisini çekebilmenin daha da zorlaştığını eklemektedirler. Buna ek olarak, sosyal medya platformlarında nasıl davranılması gerektiğine ve hangi içeriklerin paylaşılıp paylaşılamayacağına yönelik topluluk kuralları bulunmaktadır. Topluluk kurallarına göre denetlenme, feminist aktivistlerin paylaşımlarının sınırlandırılmasına neden olabilmektedir.

Dijital feminizm pratiklerine bir başka engel ise troller ve anti-feminist gruplardır. Sosyal medya, toplumsal muhalefet için olmazsa olmaz bir iletişim ve örgütlenme aracı haline gelirken ayrımcı görüşlere de nefretlerini yayma, pekiştirme ve benzer düşünceye sahip diğer bireylerle bir araya gelme imkânı sunmaktadır. Çevrimiçi ağlar üzerinden diğer bireylerin tepkisini çekmek için bilerek yanlış ya da kışkırtıcı paylaşımlar yapmayı kapsayan trollük de (Mercimek v.d., 2016, s. 70) bu çabalardan biridir. Görüşülen katılımcıların da sıklıkla üstünde durduğu troller, feminist aktivistlerin çevrimiçi faaliyetlerini zorlaştırmaktadır.

Dijital ortamda feminist aktivistleri ve kadınları taciz eden trollerin ya da anti-feminist grupların, karalamaya yönelik cinsiyetçi hakaretler ve abartılı şiddet görünümlerine yer verme, küfür gibi benzer davranış örüntüleri bulunmaktadır. Tüm bu saldırganlıklar düşmanca bir tavırla ortaya çıkmakta ve bazen doğrudan bir tehdit olarak kendini göstermektedir. Kadınları hedef alan gruplar özelinde bakıldığında ise mesajlar genellikle akılsızlık, histeri ve çirkinlik üzerinden kurulmakta; daha sonrasında ise şiddet içeren cinsel saldırılara yönelik tehdit ve/veya fantezilerle saldırı şeklinde devam etmektedir (Jane, 2012, s. 533). Bu kapsamda katılımcı ifadeleri de dijital ortamda karşılaşılan düşmanca tutumu doğrular niteliktedir. E.B. kendisine gönderilen düşmanca içeriklerden şöyle bahsetmektedir:

Biraz önce Instagram’a gelen bir mesaja baktım. Bir fotoğraf var ve fotoğrafta kaslı bir adam duruyor. Erkek adam dediğin feminist s*kmeli lanet olasılar yazmış adamın sözüymüş gibi. Bunu birisi bize gönderiyor. Mehmet adında bir kullanıcı ki büyük ihtimalle kendi

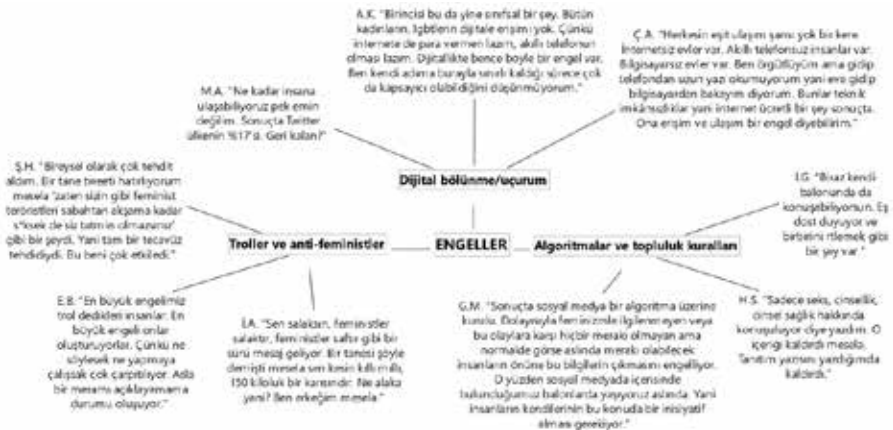
adı da değil. Çünkü fake (sahte) bir hesap büyük ihtimalle. İnsanlar direkt bir düşmanlıkla bu tarz içerikler gönderebiliyorlar.

Feminist aktivistlerin dijital ortamda karşılaştıkları saldırılar, çevrimiçi taciz ve zorbalığı kapsayan anti sosyal davranışlar olabildiği gibi çevrimdışı taciz ve şiddet tehditlerine kadar uzanabilmektedir (Cheng vd., 2017, s. 1217). Bunu destekler biçimde doğrudan tehdit edildiklerini ifade eden katılımcılarla da karşılaşılmaktadır. Örneğin, M.A. sürekli saldırılara maruz kaldığından bahsetmekte; cinsiyetçi küfürler, aşağılamalar dışında tehditler aldığını da söylemektedir. Bu saldırıların arasında kendisini en çok etkileyen tehdidi şöyle paylaşmaktadır:

Bir şey söylemek istiyorum. Senin ananı avradını, sülaleni gelmişini geçmişini s*kerim. Beni çıldırtma sonu çok kötü olur. Ağzına 50 cm'lik rambo bıçağı sokarım yazmıştı biri mesela. Ben rambo bıçağı nedir, nasıl bir şeydir diye internetten açıp bakıyorum. İşte bu hallerde buluyorum kendimi.

Yeni medya ortamları feministlere çeşitli olanaklar sunmakta, ancak diğer yandan anti-feministlerin de feministleri gözetleyebilecekleri, saldırabilecekleri ve taciz edebilecekleri yeni alanlar yaratmaktadır. Dijital ortamın görünürlük ekonomisine karşı mücadele eden feministler, bir yandan da trollerin yapıcı tartışmaları bozma girişimleri ve anti-feministlerin saldırılarıyla karşılaşmakta; seslerini duyurabilmek için daha fazla çaba harcamak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla, yeni medyada aktivizme katılmak, algoritma ve topluluk kuralları gibi yapısal özellikler nedeniyle karşılaşılan engellerin yanı sıra anti-feministlerin saldırıları ve trollerin manipülasyon, dezenformasyon, provoke edici girişimleri şeklinde de engeller barındırmaktadır. Ayrıca bu durum, kadınların çevrimiçi ortamda güvende hissetmelerinin önünde de bir engel olarak ortaya çıkabilecek ve yeni medyada feminist aktivist eylemlere katılımı zayıflatabilecektir (Jackson, 2018; Megarry, 2020).

Tablo 3: Yeni medyanın feminist aktivizme sunduğu engellere dair örnek katılımcı ifadeleri

Yeni medya ortamlarındaki feminist aktivist eylemlere katılımın önündeki önemli engellerden biri de internete erişimdeki eşitsizlik ve dijital medyayı kullanma becerilerindeki eksiklik olmuştur. Katılımcılara göre, çevrimiçi ortamda aktivizme katılmanın bir gerekliliği olan dijital araçlara ve internete erişim, dijital feminizmin bir sınırlılığı olarak akılda tutulmalıdır. Katılımcılara göre, bu durum sınıfsal bir sorun olmakla birlikte dijital feminizmin kapsayıcılığını da etkilemektedir. Ekonomik sorunlar, kullanım beceri ve eğilimlerindeki farklılaşmalar, dijital feminist aktivizme katılımı doğrudan belirlemektedir. Buradan yola çıkıldığında, çevrimiçi alanların, çeşitli feminist seslerin görünür olmasına olanak sunarken; kamusal söylemlere eşit derecede katılmanın önünde bir engele dönüştüğünü söylemek mümkündür. Araştırmada yer alan katılımcıların çoğu, dijital teknolojilere ve internete erişimin eşit olmamasının dijital feminizmi belirli gruplarla sınırlandırdığı konusunda hemfikirdir.

Dijital Feminist Aktivistlerin Seslerinin Duyurulması İçin Neler Yapılmalı?

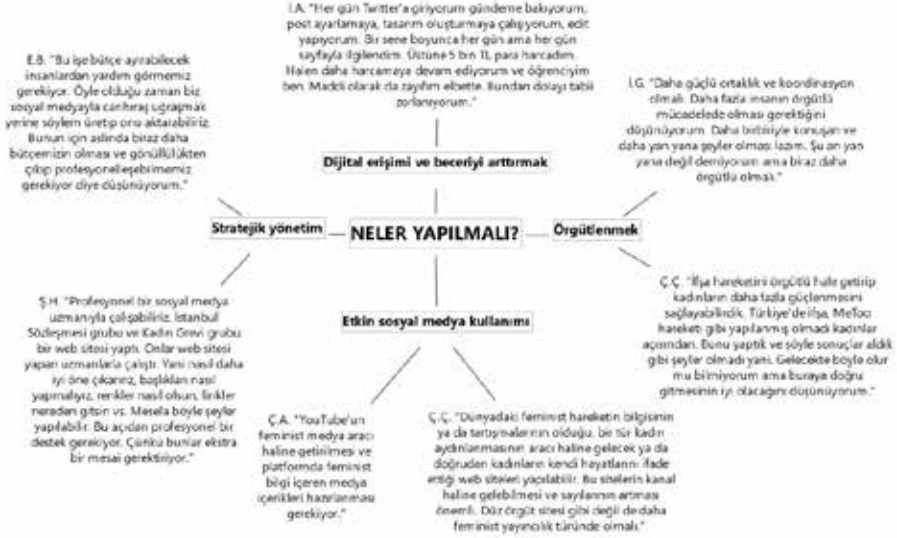
Yeni medya ortamlarının feminist aktivist pratiklere ilişkin olanakları ve engellerinin yanı sıra katılımcılara dijital ortamlarının söz konusu pratikler için nasıl daha etkin kullanılabileceğine yönelik de çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bu kapsamda, üzerinde en çok durulan başlıkların daha fazla örgütlenmek ve dijital becerileri arttırmaya yönelik eğitimleri yaygınlaştırmak olduğu tespit edilmiştir. Yukarıda ele alınan katılımcı ifadelerinden Türkiye’de dijital feminist pratiklerin ortak ve koordine bir şekilde hareket etmediği ve sosyal medya kullanımlarında belirli stratejileri olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca sosyal medya platformları her ne kadar ücretsiz bir şekilde erişime açık olsa da aktivist hareketleri gerçekleştirebilmek ve sosyal medyayı daha etkin bir şekilde kullanabilmek, stratejik yönetim (kısıtlı bütçeyi, zamanı, emeği organize edebilmek için) ihtiyacını gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan, feminist aktivizmin sesinin duyurulması sürecinde yeni medyadan yararlanabilmek adına derneklerin, genç aktivistlerin, gazetecilerin, resmi oluşumların, örgütlü hareketlerin ve bireysel aktivistlerin bir araya gelerek koordine bir şekilde hareket etmeleri ve dijital pratikleri daha stratejik yürütmeye yönelik ilkeleri belirlemeleri önemli bir adım olarak görülmektedir.

Örneğin, Ç.Ç.’ye göre Türkiye’de dijital feminizm, ifşa hareketleri, kayıp kadınları arama, kadın cinayetlerine karşı kamuoyu oluşturma vb. eylemler üzerinden aktivizmi sürdürürken Avrupa ve Latin Amerika’da daha örgütlü ve stratejik planlarla devam edilmektedir. Katılımcı, Everyday Sexism, MeToo veya Ni una menos gibi örgütlü feminist hareketlere atıfta bulunarak Türkiye’deki dijital feminist pratiklerin “kaç beğeni almışız, ne kadar yayılmışızın dışına çıkarak” feminist örgütlenme yaratabilmenin bir parçası haline gelmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Türkiye’de feminist aktivistlerin ve kadın hakları savunucularının öncelikli amacı yalnızca dijital alanda yer edinebilmek değil dijital medyada da örgütlü ve sürekli mücadeleyi yaratabilmek için bu teknolojileri nasıl daha etkin kullanacaklarına yönelik stratejileri birlikte belirlemek ve bununla ilgili çata oluşumlar oluşturmak olmalıdır.

Ayrıca katılımcılar, feminist aktivistlerin sosyal medya kullanımının da bir strateji çerçevesinde yapılmadığını ve bunun profesyonelleşmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu profesyonelleşme, dijital medya kullanım becerilerinden tasarım süreçlerine, sosyal medya yönetiminden iyi bir sosyal medya yönetiminde hangi araçlara ihtiyaç olduğuna, çevrimiçi ortamda hedef kitleye nasıl ulaşılabileceğinden dijital medyanın algoritma mantığını öğrenmeye kadar uzanmaktadır. Bu durum, her dijital platformun içerik ve kullanıcı yapısına uygun efektif kullanımı olanaklı kılması bakımından önem taşımaktadır. Yine bu süreçte bütçe eksikliğinin giderilmesi de önemli bir faktör olarak aktarılmaktadır. Katılımcılar, feminist aktivistlerin sosyal medyadaki içeriklerin hazırlanması, grafik tasarım, web sitelerinin kurulması vb. bütçe gerektiren işleri gönüllülük esasında gerçekleştirdiklerini söylemektedirler. Buradan yola çıkıldığında özellikle resmi olmayan, kişisel olarak aktivizmini sürdüren genç aktivistlerin fon ihtiyacı olduğu anlaşılmakta; bu fon ihtiyacı sosyal medya kullanımının profesyonelleşebilmesi için de gereklidir.

Katılımcıların üzerinde durduğu bir diğer konu ise dijital teknolojilerin kullanımına ilişkin eğitimler düzenlemek ve bu eğitimleri geniş kitlelere ulaştırmak olmuştur. Ayrıca bu eğitimlerin çeşitli şemsiye örgütler tarafından düzenlenmesi ya da konuyla ilgili bir çatı kuruluş oluşturulması gerekliliği de vurgulanmaktadır. Buradan yola çıkıldığında, birçok derneğin ve oluşumun kendi çapında bahsi geçen konularda çevrimiçi eğitimler ve konferanslar düzenlediği görülse de bu eğitimlerin sürekliliğinin sağlanabilmesi için şemsiye kurumlar oluşturularak daha geniş kitlelere ulaştırılması ve yerel kadın örgütleriyle iş birliği içerisinde olunması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu durum, dijital ortamda karşılaşılan çevrimiçi taciz gibi sorunların azaltılabilmesi ve dijital güvenliğin feminist öz savunmaya sahil edilerek bütünleşik bir söylem yaratılabilmesi açısından da önemlidir.

Tablo 4: Dijital feminist aktivistlerin seslerini yükseltbilmeleri için yapılabileceklerle ilişkin örnek katılımcı ifadeleri

Ek olarak, katılımcıların çevrimiçi ortamları güvenli alanlar haline getirebilmek için atılacak adımların gerekliliği konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Bunlar kapsamında çevrimiçi ortamda karşılaşılabilecek şiddete yönelik dijital güvenlik eğitimlerinin (anonim olabilmek, kişisel verilerin korunması ve veri güvenliği, siber zorbalık, internet hukuku, dijital hak ve sorumluluklar vb.) verilmesinden ve kullanıcıların bu gibi durumlarda hangi adımları izleyebileceğine ilişkin rehberler hazırlanmasından bahsetmek mümkündür. Yine çevrimiçi şiddete maruz kalan kadınların, lgbti+ların ya da kız çocuklarının maruz kaldıkları tacize karşı neler yapabilecekleri, bu ihlalleri nerelere bildirebilecekleri, nasıl raporlandırabilecekleri ve ne tür yardım alabilecekleri konusunda bilgiseller oluşturularak çevrimiçi ortamda güvenli alanlar yaratmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirilmesi de vurgulanmaktadır. Erişim ve dil engelinin aşılabilmesi için ise kullanıcı merkezli açık kaynak çeviri ağları oluşturulması, feminist politika ile ilgili bilgilerin ve tartışmaların daha fazla kişiye ulaştırılmasının sağlanması ulaşılan öneriler arasındadır.

Tüm bu öneriler çerçevesinde, bilginin daha sistemli yayılabildiği ve birbirinin taklidi olmayan içeriğe erişimi olanaklı kılan dijital platformlarının artırılması ve yaygınlaştırılması da feminist aktivizmin kapsayıcı hale gelebilmesi için belirtilen temel noktalar arasındadır. Böylece, farklı ve mikro düzeydeki seslerin kendilerini anlatabilmeleri ve doğru bilgi temelinde tartışmalara katılabilmeleri de imkanı hale gelebilecektir. Dolayısıyla, hem doğru bilgiye erişim yollarının yaygınlaştırılması hem de konu hakkında bilgi arayan kullanıcıların bilinçlendirilmesi dijital ortamdaki feminist sesin yükseltilebilmesi için bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışma bulgularının gösterdiği üzere, yeni medya, feministler için seslerini duyurmalarına ve söylemlerini görünür kılarak dolaşıma sokmalarına olanak tanıyan karşıt kamusal alanlar olarak görülmektedir. Ayrıca yeni medya, feministlerin dayanışma kurmaları için bir altyapı sunarak kadınlar arasındaki bağın kuvvetlenmesinde ve yanındalık hissinin oluşturularak deneyim paylaşımının olanaklı kılınmasında bir aracı niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte, feminist bilginin kamusallaşmasını sağlayan dijital ortam, hem farkındalık yaratılarak feminist bilinç oluşturulması hem de kadın cinayetleri, kadına yönelik şiddet gibi suçlara ilişkin ihtiyaç duyurulan kamuoyu baskısının oluşturulması noktasında önemli bir işlev üstlenmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de feminist hareketlerde yeni medya, bir olayın duyurulması, kadınlar arasında dayanışma kurulması, diğer bireylerde farkındalık yaratarak kamuoyu baskısı oluşturulması gibi geniş bir yelpazede feminist pratikleri gerçekleştirmeye olanak sunarak feminist hareket için kamusal alanı genişleten önemli bir güçtür.

Diğer yandan ilgili literatürün ve araştırma özelinde ulaşılan bulguların gösterdiği üzere, yeni medyada feminist aktivizme katılım, platform özellikleri (algoritmalar, topluluk kuralları), erişim ve kullanım becerileri bakımından farklar/bölünmeler ve kullanıcı kaynaklı (troller ve anti-feministler) nedenler dolayısıyla çeşitli tehditler de barındırmaktadır. Çünkü yeni medya platformları, her ne kadar kullanıcıya görünür olmayı vaat etse de dijital ortamın yapısal özellikleri, algoritma mantığı, dijital bölünme ve çevrimiçi ortamda da giderek yaygınlaşan kadına yönelik şiddet, feminist aktivizme katılımı sınırlandırabilmekte; hatta engelleyebilmektedir. Bu bağlamda ulaşılan bulgulara göre, algoritmaların oluşturduğu fanuslar ve topluluk kuralları, feminist aktivistlerin seslerini diğer bireylere duyurmalarını zorlaştırmaktadır. Yine çevrimdışı eylemlerin bir uzantısı olan kadın düşmanlığı ve kadına yönelik şiddet, çevrimiçi ortamda da giderek artmakta ve bu durum, feminist aktivistlerin saldırılara maruz kalmasına hatta bazı durumlarda doğrudan tehdit edilmelerine dahi sebep olmaktadır. Tüm bunların dışında dijital feminist aktivizme katılımı belirli gruplarla sınırlandırabilecek bölünme ise feminist aktivist mücadelenin sınıfsal niteliğine dikkat çekmektedir.

Söz konusu engellerin azaltılıp olanakların nasıl daha efektif kullanılabileceğine ilişkin çeşitli önerilerden de bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki, dijital ortamı herkese erişebilir kılmak ve bu ortamlarda yeterli düzeyde temsiliyet bulamayan grupların seslerini duyurmalarını sağlamaktır. Ayrıca sadece erişimin ötesinde dijital ortama dair bilgi ve kullanım becerisine sahip olmak da oldukça önem taşımaktadır. Bu bakımdan, daha fazla kadının dijital teknolojilere erişimi sağlanmalı, bu teknolojilerin kullanımına ilişkin eğitimler artırılmalı ve yerel kadın hareketlerinin güçlenebilmesi için çeşitli işbirlikleri yapılmalıdır. Yine bu işbirliklerinin feminist aktivizm sürecinde dijital ortamın nasıl bütünlüklü kullanılabileceğine dair stratejilerle genişletilmesi ve çatı oluşumların hayata geçirilmesi de önem taşımaktadır. Bu kapsamda, derneklerin, genç aktivistlerin, gazetecilerin, resmi

oluşumların, örgütlü hareketlerin ve bireysel aktivistlerin bir araya gelerek koordine bir şekilde hareket etmeleri ve dijital pratikleri daha stratejik yürütmeye yönelik ilkeleri belirlemeleri gerekmektedir. Ayrıca feminist aktivistlerin dijital ortamdaki içerik üretim pratiklerinin de iyileştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü bulgular, bazı dijital platformlarda çok fazla içerik paylaşımı yapılırken bazılarının (YouTube gibi) göz ardı edildiğini ve üretilen içeriklerin çoğu zaman uygun hedef kitleye de ulaşmadığını göstermektedir. Dolayısıyla dijital platformlardaki feminist aktivist içerik üretim sürecinin de profesyonelleştirilmesi gerekmektedir. Bu profesyonelleşme, hem dijital medya kullanım ve tasarım becerilerinin geliştirilmesini hem dijital ortamda medya planlama ve ilgili platform algoritmasının çalışma mantığının öğrenilmesini hem de bütçe ihtiyacının karşılanabilmesini kapsamaktadır. Tüm bunlara ek olarak, çevrimiçi ortamları güvenli alanlar haline getirecek çeşitli politikalar da geliştirilmelidir.

Sonuç olarak, dijital ortamda feminist aktivizme katılmak çok boyutlu, parçalı ve karmaşık bir süreç olmakla birlikte birçok toplumsal pratiği dönüştürebilecek bir niteliğe sahip olması bakımından önem taşımaktadır. Birbirinden farklı özelliğe sahip çok sayıda dijital platform, farklı feminizmler tarafından farklı motivasyonlarla kullanılmaktadır. Bu bakımdan, medya ve feminist aktivizm arasındaki ilişkiyi farklı merceklerden inceleyen çalışmalara ihtiyaç duyulmakta; alanda gerçekleştirilecek her nitelikli araştırmanın feminist aktivist sesin duyurulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu makale intihal tespit yazılımlarıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Etik Kurul Onay Bilgisi

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'nın 02.06.2021 tarih ve 224760 sayılı kararı çerçevesinde araştırmanın gerçekleştirilmesi etik açıdan uygun bulunmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Katkı oranı birinci yazar için %60, ikinci yazar için %40 olarak belirtilmiştir.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Çalışma herhangi bir destek almamıştır. Teşekkür edilecek bir kurum veya kişi bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aksu, O. (2017). Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Dijital Aktivizm: Dijital Feminizm Örneği. Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baer, H. (2016). Redoing feminism: Digital activism, body politics, and neoliberalism. *Feminist Media Studies*, 16(1), 17-34.
- Barker-Plummer, B., & Plummer, D. B., (2016). #YesAllWomen, Digital Feminisms, and New Dynamics of Social Change, *International Communication Association*, Fukuoka.
- Bouvier, G. (2022). From 'echo chambers' to 'chaos chambers': Discursive coherence and contradiction in the #MeToo Twitter feed. *Critical Discourse Studies*, 19(2), 179-195.
- Candemir, D.M. (2020). Türkiye'de feminist hareketler ve dijital aktivizm. *İçinde Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Tarihi: Feminizm*. (Ed. F. Saygılıgil & N. Berber). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cheng, J., Bernstein, M., Danescu-Niculescu-Mizil, C. & Leskovec, J. (2017). Anyone can be a troll: Causes of trolling behavior in online discussions. *Proceedings of the 2017 ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work and Social Computing - CSCW '17*. s.1217-1230.
- Cochrane, K. (2006). The third wave- at a computer near you. <https://www.theguardian.com/world/2006/mar/31/gender.uk> adresinden alındı.
- Crossley, A.D. (2015). Facebook feminism: Social media, blogs, and new technologies of contemporary U.S. feminism. *Mobilization: An International Quarterly*, 2(20), 253-268.
- Dalaman, Z.B. (2020). Türkiye ve Tunus'ta Feminist Alternatif Medya ve Kadın Hareketi. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Dumitrica, D. & Felt, M. (2020). Mediated grassroots collective action: Negotiating barriers of digital activism. *Information, Communication & Society*, 23(13), 1821-1837.
- Edwards, L., Philip, F. & Gerrard, Y. (2019). Communicating feminist politics? The double-edged sword of using social media in a feminist organization. *Feminist Media Studies*, 1-18.
- EverydaySexismProject. (tarih yok). <https://everydaysexism.com/> adresinden alındı.
- Fotopoulou, A. (2016). Digital and network by default? Women's organisations and the social imaginary of networked feminism. *İçinde Feminist Activism and Digital Networks: Between Empowerment and Vulnerability*. (Ed. A. Fotopoulou), London: Springer Nature.
- Gül-Ünlü, D. & Kesgin, Y. (2021). Tavşan deliği ve siyasal radikalleşme: YouTu-

be kullanıcı önerileri üzerinden bir değerlendirme. İçinde Gelenekselden Dijitale Siyasal İletişim Çalışmaları. (Ed. Aslı Aydemir), Konya: Eğitim Yayınevi, s.67-78.

Jackson, S. (2018). Young feminists, feminism and digital media. *Feminism & Psychology*, 28(1), 32-49.

Jane, E.A. (2012). "Your a ugly , whorish, slut" Understanding E-bile. *Feminist Media Studies*, 14(4), 531-546.

Jouët, J. (2018). Digital feminism: Questioning the renewal of activism. *Journal of Research in Gender Studies*, 8(1), 133-157.

Keller, J. (2016). Making activism accesible exploring girls' blogs as sites of contemporary feminist activism. İçinde *Girlhood and the Politics of Place* (C. Mitchell, & C. Rentschler), New York: Berghahn Books, s.262-278.

Keller, J., Mendes, K. & Ringrose, J. (2016). Speaking unspeakeble things: Documenting digital feminist responses to rape culture. *Journal of Gender Studies*, 27(1), 22-36.

Linabary, J.R., Corple, D.J. & Cooky, C. (2020). Feminist activism in digital space: Postfeminist contradictions in #WhyIStayed. *New Media & Society*, 22(10): 1827-1848.

Megarry, J. (2020). *The Limitations of Social Media Feminism No Space of Our Own*. Cham: Palgrave Macmillan.

Mendes, K., Ringrose, J. & Keller, J. (2019). *Digital Feminist Activism: Girls and Women Fight Back Against Rape Culture*. Oxford: Oxford University Press.

Mendes, K., Ringrose, J., & Keller, J. (2018). #MeToo and the promise and pitfalls of challenging rape culture through digital feminist activism. *European Journal of Women's Studies*, 25(2), 236–246.

Mercimek, B., Yaman, N.D., Kelek, A. & Odabaşı, H.F. (2016). Dijital dünyanın yeni gerçeği: Troller. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 66-77.

Munro, E. (2013). Feminism: A fourth wave?. *Political Insight*, 4(2), 22–25.

Şen, A. F., & Kök, H. (2017). Sosyal medya ve feminist aktivizm: Türkiye'deki feminist grupların aktivizm biçimleri. *Atatürk İletişim Dergisi*, 73- 86.

Şener, G. (2021). Algoritmalara karşı aktivist taktikler. İçinde *Algoritmaların Gölgesinde Toplum ve İletişim*. (Ed. Oğuz Kuş). Ankara: Alternatif Bilişim. s.81-97.

Valenti, J. (2009). Questions for Jessica Vaalenti: Fourth-Wave Feminism. <https://nyti.ms/3yJTG6T>.

We are social, (2020). *Digital 2020: 3.8 Billion People Use Social Media*. [shorturl.at/EGNV5](https://www.egnv5.com).